

Regionális identitás és irodalmi gondolkodás K. Papp Miklósnál

Jelige: Absolon

Erdély és az unió

Erdély és Magyarország uniójának gondolata felmerült már a 18. század végén, majd 1848-ra nyert határozott formát, a Tizenkét Pont utolsó, illetve a Kolozsvári Tizenkét Pont első tételeként. E mögött a követelés mögött – mind az uniót támogató magyarok és székelyek, mind az ezt ellenző szászok és románok esetében – az identitás árnyalt problematikája jelenik meg. Az erdélyi magyarok fennmaradásuk biztosítékát látták az egyesülésben, a románokban a nemzethalál gondolata merült fel, a szászok a kormányhűséget választották a magyar törekvésekkel szemben. A szabadságharc leverése után a 48-as uniót érvénytelenítették és Erdélyt az öszbirodalomba akarták integrálni – ami szintén identitásbeli kérdéseket (is) érintett, a saját identitás építését, megerősítését eredményezte.

A magyarok Mikó Imre – és az ő nyelvi-kulturális nemzetfelfogása által jellemezhető – irányításával kulturális téren kezdtek szervezkedni. Az Erdélyi Gazdasági Egylet újjáélesztése és az Erdélyi Múzeum-Egylet alapítása az ő nevéhez is fűződött. A 19. században virágkorukat élő egyletek az identitásképzés sajátos színterei voltak. A polgári öntudat kifejezőivé váltak, politikai funkcióval is rendelkeztek és a Habsburgok uralta Közép-Európában szerepet játszottak az identitás artikulálásában.¹ Bohémiában a 18. század végén birodalmi centralizációs törekvésekkel szemben elindult a korábban elnyomott cseh nyelv és kultúra felélesztése, amelynek keretét biztosított a kezdetben kétnyelvűként indult, majd František Palacký vezetése alatt egyre inkább a némettel szemben a cseh identitást megerősítő prágai Múzeum Egylet. Amellett, hogy a Múzeum Egylet a cseh nemzeti mozgalmak egyik kiindulópontjául szolgált, a működését követve látványos a korábbi bohémiai regionális identitás lebomlása és az etnikai identitások kialakulásának folyamata.² Ezzel szemben „Erdélyben nem alakult ki nemzetek feletti regionális öntudat. Párhuzamos nemzetépítés zajlott,”³ az egyletek tevékenységeikkel ennek biztosítottak keretét. Megalakulásakor az Erdélyi Múzeum-Egylet a Magyar Tudományos Akadémiához képest határozta meg önmagát, egyszerre volt testvérintézet és versenytárs – s ez a felemás viszony a kolozsvári színház és a pesti Nemzeti viszonyát is jellemezte. Ezáltal bizonyos értelemben kapcsolódott Magyarországhoz, de ugyanakkor saját intézmények létrehozásával el is határolta magát tőle.

A forradalom és szabadságharc leverése után a szászoknál – akik a Királyföld autonómiáját akarták megőrizni – is megfigyelhető az egyleti szervezkedés. Miután a szász egyetemen nem tarthattak üléseket, a szász honismereti egylet, a Verein für Siebenbürgische

¹ NOLTE, 2007, 83.

² I.m. 84.

³ PÁL, 416.

Landeskunde üléseivel igyekeztek ezt pótolni és mivel Bécs nem volt hajlandó figyelembe venni a szabadságharc alatt tanúsított hűségüket, egyre inkább a német „anyaországgal” kezdtek szimpatizálni, ennek erőteljes megnyilvánulása az 1859-ben megrendezett Schiller-évforduló volt.⁴ A bohémiai németek a Birodalom iránti hűség és az ébredező német identitás közé szorulva, hasonló váltáson mentek keresztül, számukra a német tartományokkal való kapcsolatot a Turnverein sportegylet biztosította. Ahogyan később az erdélyi szászokban, a bohémiai németekben is az osztrákokkal szemben a németekkel való identifikáció erősödött.

A 48-as unió körül felmerült problémák illetve identitásépítő stratégiák az 1867-es kiegyezést és uniót követően tovább folytatódtak. Bár Erdélyben nem volt nemzetek fölötti regionális identitás, beszélhetünk az erdélyi nemzetek egyéni regionális identitásáról. Pál Judit szerint „ha a magyar politikai elit körében – Magyarországon és Erdélyben – majdnem egyhangú konszenzus alakult is ki az uniót illetően, az integráció mikéntjéről nem sokat elmélkedtek.”⁵ Már a kiegyezés előtti években felmerült az unió és az „unificáltatás” kérdése: megőrizni Erdélynek valamilyen szintű autonómiáját vagy pedig beolvasztani. Kemény Zsigmond a *Pesti Naplóban* a következőket írta 1865-ben: „De mi midőn uniót akarunk, nem akarunk unificáltatást, mely ne tűrjön Erdélyben autonomicus életet és szorosabb értelemben vett tartományi ügyekre még külön országgyűlést. Mi az erdélyi nemzetiségek sajátos helyzete miatt óvatosan kerülünk minden unificálási irányt, s az unió kapcsai által nem óhajtánánk prejudicálni a méltányos autonómiai törekvéseknek. Országgyűlésünk törvényes kiegészítése után – mint reméljük – alkalmat nyerünk az uniónak oly alapokra fektetésére, melyek mellett elég tétethetik Erdély sajátságos viszonyaiból folyó tekinteteknek és autonomicus törekvéseknek is”⁶ Erdélyben másképp vélekedtek, a korábban unió-ellenesek közül is a Magyarországgal való teljes összeolvadásban látták az egyetlen lehetőséget.⁷ A kiegyezés után is folytatódott ez a kérdésfelvetés, az erdélyi magyarok sem voltak egységes állásponton. Kőváry László, a kolozsvári *Korunk* szerkesztője lapjában tárgyalta az unió és „unificáltatás” kérdését és elvetette a beolvasztást: Erdélyben „egy ezredéven át az államéletnek bizonyos egyensúlya létezett, mi a kor igényei szerint igen könnyen tovább fejthető az unió alapján; míg ellenben a »teljes beolvasztási elmélet« alkalmazása által Erdélyben az egyensúly felbomlanék, s azon politikai áramlat, mely századunkat elfogta,

⁴ I.m. 97.

⁵ Uo. 415.

⁶ *Pesti Napló*, 1865, 173. sz. Idézi PÁL, 141.

⁷ PÁL, 143.

értjük a nemzetiségi dulakodást, Erdélyt a Királyhágótól a Bucsesdig előntené.”⁸ Évekkel később, Péchy Manó, az erdélyi királyi biztos (ekkor már Kolozsvár országgyűlési képviselője) is úgy gondolta, hogy az „unificáltatás” káros, hiszen „Erdélyben igen sok fontos és organicus kérdések egészen más fejlődési processuson mentek keresztül és jöttek létre, mint Magyarországon, méltányos tehát, sőt elkerülhetetlen, hogy azok a helyi viszonyok szerint oldassanak meg.”⁹ A régió és a nemzet közé szorulva gyakran a kettős kötődés volt érzékelhető az erdélyi magyarok részéről, hasonlóan például a Német Császárságban egyesített, korábban önálló tartományaihoz.¹⁰

A nemzeti identitás vizsgálatára egyfajta módszertani nacionalizmus jellemző, aminek következtében a nemzetivel párhuzamosan vagy ezzel szemben kialakuló – és az irodalomban is megélhető – identitásformák nem lesznek láthatóak. Erdély önállóan is létező történeti régióként létrehozott olyan képzeteket, amelyek elemzésével árnyalni lehet ezt a problémát, melynek vizsgálata a magyar irodalomtörténetben hiányos. Dolgozatomban K. Papp Miklós kolozsvári lapalapító, szerkesztő, író újságírói és szépírói habitusán keresztül azokat a stratégiákat vizsgálom, amelyekkel meglátásom szerint egy sajátos, a magyarországitól részben elkülönülő erdélyi identitást próbált megkonstruálni és fenntartani. A kolozsvári *Magyar Polgár* melléklapjaként megjelenő *Hölgyfutár* (1876-1878) létrehozásának gesztusa, a fő- és melléklap diskurzusában tetten érhető védelmező beszédmód a protekcionista szemlélet mintáját követi, a Friedrich List-féle nemzeti protekcionizmust regionálisra írva át. A folyóiratokban észlelt protekcionista mintázatok vizsgálatát K. Papp történész és szépírói tevékenységére terjesztem ki, ez alapján körvonalazom a szerzőnek a regionális irodalmi gondolkodáshoz való viszonyát.¹¹

1. A kulturális protekcionizmus, mint a regionális identitás kialakításának stratégiája

Az unió következtében a fővárosi rangot elvesztett Kolozsváron a politikai és a kulturális élet is visszaszorult, kettős központossal szembeütköztek: a Monarchia centralizálási kísérletei mellett érezhető volt a kultúra Pesten való centralizálódása is. Erről Kőváry így fogalmazott a *Korunk* megszűnésekor írt búcsú cikkében: „Az unió kimondásával

⁸ *Korunk*, 1867, 37. sz. Idézi PÁL, 205.

⁹ Idézi PÁL, 183.

¹⁰ I. Erwin Fink elemzését Baden, Szászország és Bajorország integrációjáról: FINK, 2007, 200–219.

¹¹ K. Papp Miklós két lapján és az irodalomjegyzékben szereplő cikkeken kívül a következő folyóiratokat néztem meg részletesebben: *Erdély*, 1871, 1876; *Fővárosi Lapok*, 1876; *Hölgyfutár* (főszerk.: Sz. Szappanyos Gabriella), 1934; *Kelet*, 1876. K. Papp történelmi és irodalmi művei közül azokat tárgyalom, amelyek jelenleg Kolozsváron megtalálhatók.

Erdély megszűnt ország, Kolozsvár megszűnt főváros lenni, íróink, hogy fellépésöknek erélyt biztosítsanak, a pesti journalistikához kezdtek fordulni; képviselőjük Pesten való megjelenése, a minisztérium Erdélyre lett kiterjesztése következtében a pesti jóval olcsóbb lapok Erdélyben mind nagyobb térre foglaltak el.”¹² A 19. században a széleskörű alfabetizáció és az iparosodás következményeként egyre több folyóirat jelent meg, a könyveket nagy példányszámban nyomtatták, mindezekhez a fővárosok nyújtottak megfelelő technikai felszerelést. Az értelmiség jellemzően a fővárosokban összpontosult, ahol válogathattak a szerkesztőségek által nyújtott lehetőségek között, és ahol a fővárosi irodalmi és társasági élet az ilyen jellegű lapok „éltető forrása” volt. A kulturális centralizáció folyamatosan újratermelte önmagát, a kialakult központ erős vonzáskörrel bírt az írók, művészek számára. Franciaország az egyik jellegzetes példa a szellemi erő fővárosba való tömörülésére, 1876-ban az újságírók, írók 51%-a Párizsban élt, ez 1896-ban 65%-ra nőtt, a könyvek több mint 80%-át itt nyomtatták. Bécsben hasonló volt a helyzet, 1880-ban az osztrák értelmiség 52,7%-a élt itt. A teljes Osztrák–Magyar Monarchiára azonban kétközpontúság jellemző, 1890-ben a magyar értelmiség 62,6%-a Budapesten élt, a német lapok kiszorultak, csak egy jelent meg rendszeresen.¹³

Péchy Manó királyi biztos 1867-es hivatalba lépésekor javasolta egy kormánypárti lap indítását, mert a már létező *Kolozsvári Közlöny* „melynek jó akaratú s hajlamú irányát nem lehet ugyan kétségbe vonni – lapos, unalmas s figyelmetlen modorában nem engedi magát megzavartatni, nehézkes, minden élénkség nélküli, nem tud semmi ébresztő és buzdító hatást kifejteni.”¹⁴ Ráadásul 1867. március 27.-én megjelent az ellenzéki *Magyar Polgár*, K. Papp Miklós főszerkesztésében, amely Péchy szerint „nagyon élénk lap, csaknem az utcáról van szerkesztve, mindent figyelemmel kísér, felkajtat minden lehető körülményt, magának mindenfelől közléseket szerez, s a kíváncsiságot rendkívül ingerli.”¹⁵ K. Papp új, energikus lapjával szembement a gazdasági és kulturális centralizációval, cikkeivel és közéleti tevékenységével azon igyekezett, hogy felhívja a figyelmet az erdélyi sajátosságokra, ezáltal, akár közvetetten is, egy erdélyi magyar regionális identitást is körvonalazva. Edward Hield, a sajátos salzburgi identitásról írva megjegyzi: „sem a nemzeteknek sem a régióknak nincs önmagukban identitásuk, az egyének és csoportok viszonyulnak valamilyen módon a nemzetekhez és régiókhoz, identitást tulajdonítanak ezeknek, majd kisajátítják ezeket az

¹² *Korunk*, 1867, 90. sz. Idézi PÁL, 237.

¹³ CHARLE, 2002, 215–221.

¹⁴ Idézi PÁL, 241.

¹⁵ Uo.

identitásokat saját céljaikra.”¹⁶ K. Papp protekcionista szemléletét tükrözik lapjai, a védelmező logikával kiemelte az erdélyi sajátosságokat, hogy aztán ezzel a felépített regionális identitással részben elhatárolódjon a központosítástól. Ez a törekvése tetten érhető például a Kolozsvárról való beszédben. A város továbbra is az „erdélyi részek” fővárosaként határozta meg önmagát, Budapest után a legfontosabb magyar szellemi és kulturális központ. Sonkoly Gábor a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1844-es kolozsvári nagygyűlésén elhangzó nyitóbeszédből kiindulva, a város épületeit csoportosította. Ezek közül az én szempontomból nagyon fontosak a hagyományos városi-polgári intézmények (oktatási intézmények, nyomdák, kórházak, takarékpénztárak) és a fővárosi funkció ellátásához szükséges intézmények (mint a királyi kormányshé és az országháza, a kulturális intézmények közül pedig a színház, a zenekonzervatórium és a redout.)¹⁷ A város fővárosként való önmeghatározását egyrészt ezek az intézmények indokolták (a kolozsvári és budapesti színház közötti elsőbbségi vitában ez jól látható), másrészt lehetővé tették egy regionális értelmiségi központ kialakulását Kolozsváron. Ahogy Erdély Magyarországhoz képest határozta meg önmagát, Kolozsvár Budapesthez képest próbálta önmagát megkonstruálni. A viszony azonban nem ilyen egyszerű, folyamatos közeledés – elhatárolódás figyelhető meg. Ez a kettős kötődés K. Papp lapjaiban olvasható szövegekben is tetten érhető, és magára a főszerkesztőre is jellemző volt. A protekcionista szemlélet nála nem éles elhatárolódást fedett, hanem a kiegyezést követően létrejött új viszonyokra – amelyekben a korábbi önálló Erdély egy többszintű (állami, nemzeti és regionális) identifikációt igénylő helyzetbe került – egy lehetséges stratégiát kísérelt meg kidolgozni.

1.1. Protekcionista szemlélet a *Magyar Polgárban* és a *Hölgyfutárban*

A *Hölgyfutár* című hetilap 1876-ban indult el a *Magyar Polgár* szépirodalmi mellékleteként. A köré szerveződő diskurzus, a lap önmeghatározása értelmezhető olyan gesztusként, amely a *helyit* igyekezett népszerűsíteni. A szerkesztő a névválasztást nem indokolta meg, de a *Fővárosi Lapok* ezt írta: „Kolozsvárt K. Papp Miklós új lapot indít meg: szépirodalmi heti közlőnyt a »Hölgyfutár« föllevenített címén”¹⁸, utalva az egykor nagy népszerűségnek örvendő pesti lapra. Ez értelmezhető reklámfogásként, a közismert cím vonzó lehetett az olvasók számára, ugyanakkor a lap profilját is kijelölhette. De a korábbi

¹⁶ HIEBL, 2007, 101. „neither nations nor regions possess identities in themselves; rather, individuals and groups relate to nations and regions, attribute identities to them, and then appropriate these identities for their own purposes”

¹⁷ SONKOLY, 2001, 156

¹⁸ *Fővárosi Lapok*, 1876, 219. sz.

sajtótörténeti gyakorlat, a madártávlatból való rápillantás téves következtetésekhez vezethet, ezért a *Hölgyfutár* részletesebben fogom megvizsgálni, a tőle nem függetleníthető főlappal együtt.

A kolozsvári *Hölgyfutár* elemzése előtt tanulságos lehet röviden felvázolni a közvetlen előd, a Nagy Ignác szerkesztette budapesti *Hölgyfutár* (1849–1864) fontosabb jellemzőit a sajtótörténet tükrében. Megítélése inkább negatívnak mondható, a főszerkesztő elve a „hölgyközönség mulattatása” volt. Bár megjelenésének első éveiben az irodalom egyetlen sajtóképviselője, vetélytársak nélkül, a kor írói számára ez nem jelentett garanciát a színvonalra. 1856-ban előfizetőinek száma megnő, publikált benne egy rövid ideig Arany, Gyulai (aki éles kritikát fogalmazott meg a lappal szemben) Tompa és Kánya Emília, aki később a *Családi Kör* főszerkesztője lett. A lap azonban megmaradt szórakoztató folyóiratnak, „érzelmes vagy szolidan pajkos »beszélyekkel«, [...] a Petőfi költészete nyomán burjánzó epigon lírával [...], a könnyed, szellemes – és többnyire felületes »tárcacsevellyel«”¹⁹

A cím azonossága és a pesti lap recepciója mentén elindulva a bevallottan szórakoztató célú, elsősorban nőknek szóló lapok fele haladhat az értelmezés K. Papp lapjának esetében is.²⁰ Nagydiósi megemlíttette a női lapokról szóló összefoglalójában, anélkül, hogy különösebb figyelmet szentelne neki, a vidéki próbálkozásokhoz sorolta, amelyek közül „egyik sem emelkedett ki a jelentéktelenségből, megmaradt a helyi igények színvonalán.”²¹ A *Hölgyfutár* a címe alapján jogosan sorolható a női folyóiratok közé, közelebbről vizsgálva azonban kérdésessé válik, hogy a kolozsvári lap beillik-e ebbe a sorba. K. Pappnak más célja is lehetett a lapalapítással, ezt a Budapest–Kolozsvár viszony alapján érdekes megvizsgálni. Budapest folyamatosan megjelent, hol mint olyan város, amitől el kell különülni ahhoz, hogy saját, erdélyi identitást lehessen kialakítani, hol mint az a város, amihez hasonlatos kell lenni, így igazolva a saját fővárosi/nagyvárosi mivoltot. Egy régió *saját* szépirodalmi lapjának megalapítása egyben azt is jelenthette, hogy a *sajátot*, *sajátosan erdélyit/kolozsvárit* propagálja. Az előfizetési felhívás (ami egyben programszöveg is) sok mindent elárult: előtérbe kerül a szépirodalmi jelleg („régén nélkülöztünk már egy olyan szépirodalmi lapot, mely irodalmi színvonalon álljon minden tekintetben [...] Ezt a célt

¹⁹ SZABOLCSI, 1979.

²⁰ Kolozsváron 1934-ben Sz[ász] Szappanyos Gabriella szerkesztésében megjelenik *Hölgyfutár* cím alatt egy havilap, a programszövegből és a lap tartalmából a kiderül, hogy egyértelműen női közönséget céloz meg, a borítóján a Kolozsvári Társaság női tagjainak portréi jelennek meg. A lap nem reflektál elődeire.

²¹ NAGYDIÓSI, 1958, 225.

akarom én elérni a »Hölgyfutár«-ral.”²²), de az is fontos, hogy (egy politikai lap mellékleteként) „olyan olvasmányt nyújtson a női közönségnek is, mely hasznos és érdekes tud lenni egyszerre.”²³ Nem klasszikus divatlap, szerkesztői elsősorban férfiak voltak, konkrétan nőknek/nőkről szóló cikk kevés volt.²⁴ S bár az első évfolyam lapjainak egy-egy megjegyzéséből női profil kialakításának kísérletére lehet következtetni,²⁵ ez mégsem lett meghatározó.

Az előfizetési felhívás bevezető gondolatai alapján tehát fontos a lap szépirodalmi jellege, azonban nem ez volt az első ilyen jellegű próbálkozás Erdélyben. Marosvásárhelyen 1871–1876 között *Erdély* cím alatt „társadalmi, szépirodalmi és ismeretterjesztő heti közlöny” jelent meg. A főszerkesztő kezdetben Tolnai Lajos volt, 1871 márciusáig, majd a lap rövid szünet után, júniusban újraindult, új főszerkesztővel. Az újraindított laphoz mellékelt kiadói nyilatkozatban olvasható a *Fővárosi Lapokban* megjelent vélemény az *Erdély* rövid életéről, amely felveti azt a kérdést, hogy lehet-e egyáltalán vidéken hosszabb ideig fenntartani egy szépirodalmi lapot, elég mozgalmas-e az irodalmi, társadalmi élet, hogy hetente friss tartalommal lehessen feltölteni egy folyóiratot.²⁶ Ugyanezt a problémát fogalmazta meg az újrainduló *Erdély* hasábjain egy olvasó,²⁷ ezzel jelezve azt a félelmet, hogy az erdélyi városok provinciálissá válhattak, szemben a fővárossal, ahol a gyorsan változó események táplálták a sajtót. Az értelmiség jellegzetesen a fővárosba tömörült, az ország vezető intézményei itt voltak, anyagi szempontból is előnyt élveztek (például a budapesti Nemzeti Színház jóval több támogatást kap a császártól, mint a kolozsvári, amely hiába hangsúlyozza folyamatosan elsőbbségét, általában deficittel zárja az évadot²⁸), a technikai felszerelés fejlettebb volt. A vásárhelyi folyóirat olvasója mégis bizakodóan zárta levelét: vidéken is lehet jövője egy irodalmi lapnak, azonban sajátos arculatot kell létrehozni a helyi viszonyokat figyelembe

²² MP. 1876, 217. sz.

²³ *Magyar Polgár* (a továbbiakban MP.) 1876, 217. sz. (a *Hölgyfutár* megjelenéséig folyamatosan megtalálható a következő számokban is)

²⁴ I. *Hölgyfutár*, 1877/2. Tolnai Lajos *Látogatás egy magyar tudósnőnél* című cikkében Torma Károly történész nővéréről, Zsófiáról ír, akit kitűnő, irodalommal foglalkozó nőként jellemez.

²⁵ A 2. számban a szerkesztők felhívják a figyelmet arra, hogy hirdetési rovatot fognak nyitni, de kihangsúlyozzák, hogy „olyan hirdetések, amelyek nem női közönség elé valók, semmi szín alatt nem vétetnek fel.”

²⁶ „meglátszott rajta, hogy egy vidéki városban sokkal kevesebb szépművészeti élet van, semhogy attól egy belletrisztikus lap élénkebb színeket kaphatna. Néha még Pesten is megszűnik ez éltető forrás.” [n.n.], 1871.

²⁷ „Általános és tapasztalati nézet, miképp épen a szépirodalom az, a mely [...] kiválólág a fővárosokban koncentrálja magát; s ép azért az ily irányú vidéki lapok rendszerint csak rövid életfolyammal kérkedhetek, mert úgy a szellemi erők kisebb csoportosulása, mint a technikai követelmények a külszépség és jó ízlés szempontjától messze, hátra maradnak e részben a fővárosok képességének könnyen megmagyarázható előnyeitől.” (Dózsa D. levele, *Erdély*, 1872, 14. sz.)

²⁸ I. FERENCZI, 1897. A tárgyalt időszakról különösen 486–489.

véve. A lap 1876-os megszűnése egybeesett a *Hölgyfutár* alapításának évével. Az *Erdély* a régió értelmiségéhez fordult segítségért, felhívásaiban éppen Kolozsvárt állította maga elé mintaként és tartotta a lehetőségek városának – nyilván erdélyi viszonyokban, újra működtetve a szűkebb haza értelmezését. Azt is megjegyezte, „hogy egészen mások ott a faktorok, melyek e szép produktumot előállíthatják, mint nálunk; hol sem a tudományos előhaladásnak, sem a művészeti mozgalomnak nincsenek és nem is lehetnek oly tényezői, mint Kolozsvárott.”²⁹ Kolozsvárra tehát úgy tekintett, mint ahol megvolt a lehetőség arra, hogy az (erdélyi) értelmiség központja, fővárosa legyen.³⁰

K. Papp Miklós új lapja, a *Hölgyfutár* tehát hiánypótló volt, mert annak ellenére, hogy Erdélyben is hozzáfértek a magyarországi szépirodalmi lapokhoz, női folyóiratokhoz, Kolozsvárnak, mint „Erdély fővárosának” szüksége volt *saját* szépirodalmi lapra. A városban megjelenő politikai lapokat kiegészítve, teljes körű tájékozódást kívánt nyújtani, saját erőből, ezzel a gesztussal rejtetten arra is utalva, hogy fővárosként akar továbbra is működni. Ugyanakkor a szerkesztő behelyezte a folyóiratot a magyarországi kontextusba. Az árát a magyarországi lapok viszonylatában határozta meg, az orosz-török háború kitörésekor, 1877-ben elindított egy reggeli kiadást is a főlap mellé, amiről a város másik jelentős – és a *Magyar Polgárral* folyamatosan polemizáló – folyóirata, a *Kelet* jogosan mondta, hogy nem lehet kitölteni a helyet fontos hírekkel, „a csecsemőben az az újság, hogy nincs újság.”³¹ Azonban véleményem szerint ebben az esetben is elsősorban a gesztus sokatmondó, K. Papp azon igyekezete, hogy Kolozsvárt pesti színvonalra emelje, fővárosi lapokhoz hasonlóan itt is jelenjen meg naponta két kiadás a legfrissebb hírekkel.³² Mindamellet az erdélyi régiót célozza meg, a lokálist/regionálist helyezi előtérbe. A fentebbiek alapján már feltűnik az, hogy a *Hölgyfutár* nem egyszerűen szépirodalmi lap akar lenni, hanem egyrészt az erdélyi írókat akarta egy helyre gyűjteni, másrészt alapításának gesztusa jelzésértékű: Erdélynek legyen saját irodalmi lapja, egyfajta erdélyi önszerveződésnek a lehetőségét próbálva megteremteni ezzel.

²⁹ [n.n.] 1876.

³⁰ Marosvásárhely önmeghatározásában a Kolozsváréhoz hasonló minta fedezhető fel: Kolozsvár Budapest által, Marosvásárhely Kolozsvár által igyekszik saját pozícióját meghatározni. Ha Kolozsvár az első város, „Erdély fővárosa”, Vásárhely a második, a „székely főváros”.

³¹ idézi a MP. 1877, 125. sz., esti kiadás

³² Többször kiemeli, hogy helyszíni tudósítója van Romániában és Törökországban l. MP. 1877, 153 sz., esti kiadás. Hangsúlyozza, hogy a reggeli kiadás alapját képező táviratok a legnagyobb budapesti lapok táviratait is megelőzik és az is kiderül, hogy a táviratokat – a *Kelettel* ellentétben – nem a budapesti lapok közvetítésével, hanem Pesthez (és Európa többi nagyvárosához) hasonlóan egyenesen a bécsi Correspondenz-Bureau-tól kapja, megelőzve a többi erdélyi lapot (l. MP. 1877, 9. sz., reggeli kiadás)

1.2. A Védegylet mintája és a kultúra különböző terein megnyilvánuló protekcionista logika. Identitásformáló stratégiák

Az 1844-es pozsonyi országgyűlésen felmerült a gazdasági fejlődés szükségessége, aminek elősegítésére a liberálisok a hazai ipar védelmét szolgáló vámrendszer javaslatával álltak elő. Bár Bécs visszautasította, a liberálisok megalapították az Országos Védegyletet, melynek célja, Friedrich List nemzeti protekcionista eszméjét követve, a magyarországi ipar támogatása volt: a tagok vállalták, hogy kevés kivétellel csak hazai termékeket vásárolnak.³³ Ennek a logikája fedezhető fel évtizedekkel később P. Szathmáry Károly *A hazai ipar érdekében* című tudósításában a *Hölgyfutár* 2. számából. Budapesten megalakult egy „hazai iparpártoló és terjesztő egyesület”, amelynek gyűlésén nőegyletek vettek részt az ország különböző részeiről (külön hangsúlyozza a két erdélyit, a kolozsvárit és a désit).

A *Hölgyfutár* programszövegében megjelent egy olyan ok, amely a Pesttől való elhatárolódást, a *sajátos erdélyi* kialakítását célozza. K. Papp szerint „van a mi társadalmi életünkben valami beteges irány, mely kezd erőt venni rajta, mely torkon ragadta, mint az erdők vadja áldozatát. Az igazi neve: úrhatnamság.”³⁴ Az elnevezést nem magyarázta meg,³⁵ csak később, a második évfolyam első számában jelent meg újra ez a szó Hegedűs Sándor tárcájában, felidézvén a programszöveget. A szerző az általános elszegényedésről írt, melynek okát a külföldi csipkékben, selymekben, szivarokban, borokban látta: a hazai ipar támogatása háttérbe szorult. Hegedűs egy angol cikket idézett, amelyben az angol nőknek azt tanácsolták, hogy a ruháikat ne gazdag londoni, hanem vidéki szabóktól rendeljék. Ezt azzal egészítette ki, hogy „ha az angol nők és »London« helyett »magyar nőket« és »Budapestet« teszünk, íme én is aláírom és ajánlom azokat a »Hölgyfutár« olvasó közönségének becses figyelmébe.”³⁶ Ezzel a *Hölgyfutár* (főként erdélyi) olvasóinak figyelmét felhívta a régió támogatására a centralizációval szemben.³⁷ A nem erdélyi ellen, legyen az magyarországi vagy külföldi, a kozmopolitizmus ellen a *saját* előtérbe helyezésével lehet legjobban védekezni, mind az ipar, mind a kultúra terén.

³³ I. GERGELY, 2003, 223-225.

³⁴ MP. 1876, 217. sz.

³⁵ A mulasztásra a *Kelet* is felhívja a figyelmet: a mutatóvényszám pozitív méltatása után megjegyzi, hogy a lap hallgat az úrhatnamságról, „kielégítetlenül hagyja kíváncsiságunk” (*Kelet*, 1876, 223. sz.)

³⁶ HEGEDŰS, 1877.

³⁷ Erre már korábban is volt példa, a *Fővárosi Lapok* megemlíti, hogy „a kolozsvári nőegylet több tagja megfogadta, hogy hazai kelmében járnak s a székely földről rendelték szöveteket.” (1876, 264. sz.), a „hazai” itt is szűkebb jelentésében értelmezhető. Talán az sem véletlen, hogy Hegedűs példája a divat köréből származik. A *Hölgyfutár* nevét tekintve a női lapok hagyományát idézi fel, ezekre jellemző volt külföldi, főleg párizsi divatképek közlése. K. Papp lapja azonban elmarasztalja a mindig változó divatot, más értékrendet igyekszik kialakítani, egy hagyományörző Erdély-képet, ahol „volt olyan idő is, midőn az erdélyi arisztokrácia áldásosabb munkát is kapott a divathajhászatnál”, például a jótékonykodást. (I. K. PAPP, 1876a.)

A *Magyar Polgárban* és a *Hölgyfutárban* nagyon gyakoriak voltak az egy-egy termék mellé fűzött ajánló, reklámként funkcionáló megjegyzések, ezek jellegzetesen kiemelték az adott termék kitűnő minőségét. De azok az igazán érdekesek, amelyek túlléptek ezeken a sablonokon és azért minősítettek értékesnek egy terméket, mert az sajátosan helyi: Fischer Vilmos porcelánraktárában a herendi tárgyak mellett olyanok is voltak, „amelyek itt Kolozsvárt készültek s épen ezért érdekes karácsonyi és újévi ajándécul szolgálhatnak.”³⁸ Az ilyen hírek egy része a párizsi világkiállítás köré csoportosult: Korbuly József gépészmérnök által készített lábbal hajtható gépet az érdeklődő közönség megtekintheti, „a párisi világtárlaton városunk e szakban is e csinos kis géppel képviselve lesz.”³⁹ Korbuly egy másik találmánya, egy háromkerekű gyermek velocipéd kapcsán, bár a főlapban megjelent egy hirdetés, a reggeli lap sem mulasztotta el felhívni rá a figyelmet: „ajánljuk ez új kolozsvári találmányt és gyártmányt.” A kolozsvári Redout-ban egy iparmű-történeti kiállításra készültek közben, melynek célja tipikusan erdélyi műtárgyak összegyűjtése volt. Mintaként egy hasonló, Budapesten megrendezett kiállítás szolgált és a *Magyar Polgár* szerkesztői kérték az erdélyieket, hogy „ne maradjanak le a Királyhágón túliaktól.” Szimbolikusnak tekinthető az a gesztus, hogy a már megnyitott kiállításon „zongora-játék is lesz Triska Ferencz zongoragyárosnak egy olyan zongoráján, mely egészen Kolozsvárt készült, s anyagja is hazai.”⁴⁰ Ebben az esetben már nem lehet pusztán iparról beszélni, a kultúrát is be kell vonni, itt is a Védegylet mintáját követve, melynek hatóköre megalakulása után rövid idővel kezdett kiterjedni a szellemi termékekre is.⁴¹

A *Magyar Polgárban* és melléklapjaiban megjelenő kultúrafelfogást alig lehet elválasztani a főszerkesztő K. Papp Miklóstól. A *Hölgyfutár* munkatársai közé igyekezett „a legkitűnőbb irodalmi erőket” megnyerni, de egyúttal teret is biztosított erdélyi íróknak. Balázs Sándor, Hegedűs István, Moldován Gergely, Tolnai Lajos elbeszélései, versei rendszeresen megjelentek a *Hölgyfutárban*, gr. Teleki Sándor, K. Papp közeli barátja szintén sok tárcát publikált. De nyitott volt Budapest irányába is. 1876-ban két jelentős társaság alapult meg, a Kemény Zsigmond Társaság Marosvásárhelyen (elnöke Tolnai, a lap egyik főmunkatársa) és a Petőfi Társaság Budapesten. K. Papp mindkettőnek tagja volt, ami hatással volt a

³⁸ MP. 1877, 292. sz.

³⁹ A Korbuly gépére vonatkozó részeket l. MP. 1878, 64 és 65. sz.

⁴⁰ MP. 1877, 280. sz. Nem először említik meg Triska zongoráját. Első alkalommal a színházban, a *Sevillai borbély* egyik előadásán játszottak nyilvánosság előtt a hangszeren, ennek kapcsán megjegyzik, hogy Triska hangszerei a szegedi országos kiállításon a legnagyobb elismerésben részesültek (MP. 1877, 40. sz.)

⁴¹ A szerzői jogokat a nemzeti protekcionizmus jegyében kezdték elképzelni, a fordításokra például nem voltak érvényesek, a saját védésére voltak hivatottak. (l. T. SZABÓ, 2011, 570–591.)

munkatársak listájának kibővülésére is, budapesti kapcsolatait felhasználva a szerkesztő újabb jeles írókat nyert meg, nagy részük tagja volt a Petőfi Társaságnak.⁴² A *Hölgyfutár* tehát igyekezett beilleszkedni egy tágabb irodalmi kontextusba, azt sem mulasztotta el közölni, hogy Teleki közkedvelt tárcáit átvették más folyóiratok.⁴³ A protekcionizmus a *saját*, a *miénk* felértékelésével egyidőben azt is jelentette, hogy ezt másoknak is megmutassuk, érvényesüljön egy, a helyitől eltérő szinten is, más léptékben.

Amellett, hogy a lap az erdélyi írók számára közös teret biztosított, a különböző kulturális eseményekről való tudósításai is sokatmondóak. K. Papp beszédmódjában szembetűnik az az igyekezet, hogy kisajátítsa és kultuszt teremtsen egy-egy olyan híresség köré, akinek volt valamilyen kapcsolata Erdéllyel, Kolozsvárral. Liszt Ferenc az egyike azoknak, akiket K. Papp szorosán Kolozsvárhoz rendelt, részben barátján, Teleki Sándoron keresztül. Remmerth Márta zongoraművész kolozsvári koncertjét méltatva kiemelte azt, hogy a művésznő Liszt tanítványa volt és a zeneszerző *1. Magyar Rapszodiáját* is játszotta, ami a város tekintetében különös jelentőséggel bírt, hiszen „Liszt e művet Kolozsvárt írta s Teleki Sándornak ajánlotta,”⁴⁴ és ebben még nem merült ki a zeneszerző Kolozsvárral való kapcsolatának tárgyalása. Teleki a *Hölgyfutárban* megjelent tárcájában⁴⁵ leírta a rapszódia keletkezésének körülményeit. A tárca egy hosszabb párbeszéd kiindulópontja lett, Liszt nemsokára levélben válaszolt Telekinek, aki közölte a francia eredetit és a levél magyar fordítását a *Magyar Polgár* tárcarovatában. Azzal, hogy a levelet a nyilvános szférába helyezte át, Teleki, mint magánszemély részben felszámolódott, Liszt közeli barátságra utaló megjegyzései nem önmagukban lettek sokatmondóak. Személyességüknek jelentőségét abban lehet kitapintani, hogy a levél nyilvános közlésével Lisztet még erősebb szálakkal kapcsolták Erdélyhez: mindenkire szólt, a Telekivel való közeli kapcsolata kitágult. A levél záró sorai szimbolikusak, a zeneszerző Erdélybe vágyódott vissza, ott akarta lezárni rapszódiainak sorát, ahol elkezdte.⁴⁶ Teleki a *Magyar Polgár* hasábjain válaszolt, így egyben az olvasókkal is megosztotta a zeneszerzővel való megismerkedésének körülményeit, majd azzal zárta, hogy annak ellenére, hogy ő maga nem zenélt, „lelked nagyságát legrégebben őrzöm”. Ez utóbbi megjegyzés is beíródott abba a diskurzusba, amely mintegy kisajátít olyan személyeket,

⁴² Közöttük Dux Adolf, Törs Kálmán, Lanka Gusztáv, ifj. Ábrányi Emil, Szana Tamás. *Hölgyfutár*, 1877, 2. sz.

⁴³ „Teleki Sándor tárcacikkei a »Magyar Polgár« és »Hölgyfutár«-ból nemcsak a hazai lapok reprodukálják, de átmentek azok a német, francia és olasz lapokba is.” MP. 1877, 46. sz.

⁴⁴ MP. 1877, 24. sz.

⁴⁵ MP. 1877, 5. sz.

⁴⁶ „Nagyon vágyom reá, hogy huszadik és utolsó Rhapszodiát önnél Koltón írjam meg; s főleg, hogy ismételhessen csöndesen az én régi, nagyon odaadó barátságomat.” (MP. 1877, 42. sz.)

akiknek köze volt Erdélyhez. Ez indokolhatta Liszt egy későbbi levelének nyilvános közlését is, melynek kezdő sorai így hangzanak: „Igen kedves barátom! Vénülve, a régi barátok mind kedvesebbek lesznek előttem. Ön azon kivételes, a kihez szívem míg ver, hozzá van forrva.”⁴⁷ Telekin keresztül az olvasók nagy nyilvánossága kapcsolatba került a zeneszerzővel, ahogyan Jászai Mari is beleíródott egyfajta erdélyi identitásszerkezetbe K. Papp Miklóson keresztül, aki Jónás álnevéen írt egy cikket Jászairól kolozsvári vendégfellépése után.⁴⁸ Jónás felidézi azt az időszakot, amikor a színésznő Kolozsvárra került, bátortalan, modoros színészként és szembeállította a jelennel. A szöveg alapján Jászai sikereit nemcsak a kolozsvári színháznak, hanem magának K. Pappnak köszönhetette, aki egy sikeres előadás után megdicsérte őt, és meghívta otthonába,⁴⁹ hogy elmondja a hibáit, és, mint akiben felfedezte a lehetőséget, biztassa, ezáltal a budapesti Nemzeti Színház ismert színésznőjéről azt a képet közvetítve, hogy magyarországi sikerei nem léteztek volna Kolozsvár nélkül.

A szoborállítások szintén olyan szimbolikus mozzanatok, amelyek összefüggnek az identitásképzéssel. A *Hölgyfutár* felhívta olvasói figyelmét Aradi Zsigmond carrarai márványból készített Petőfi-mellszobrára, és kérte hozzájárulását a szobor megvásárlásához. A fő ok a következő: „Az ország első gyűjteménye, a budapesti nemzeti múzeum, már bírván egy Petőfi szobrot: szerezzük meg az Aradi-félét a kolozsvári múzeum”⁵⁰, azaz „Magyarország második, Erdély első gyűjteménye”⁵¹ számára, ezzel a kolozsvári múzeumot a budapesti Nemzeti Múzeum helyi megfelelőjévé téve. A gyűjtés megszervezésére bizottság alakult a Petőfi Társaság tagjaiból, így K. Papp is aktív résztvevője volt. A szobor megszerzése lehetőséget nyújtott bárkinek az adakozásra, ezáltal bizonyos értelemben egész Erdélyé lett. A szobrot 1878-ban, január végén küldték el Budapestről, Meltz Hugó és K. Papp szoborbizottsági tagok feladata volt a múzeumnak átadni. Úgy tervezték, hogy a szobrot néhány napig közszemlére teszik ki, hogy bárki meg tudja nézni, hiszen köztulajdon volt, a város és Erdély lakossága adományainak köszönhetően jutott a múzeum birtokába. K. Papp javaslatára a szoboravatást a kerekévforduló miatt nagyszabásúra tervezett március 15-i ünnepséggel kötötték össze, a szobor leleplezése is hozzájárult a városban megtartott ünnepély fényének emeléséhez.

⁴⁷ MP. 1877, 272. sz.

⁴⁸ *Hölgyfutár*, 1877, 14. sz., Racine *Phaedrájának* főszerepét játszotta

⁴⁹ „Abban az időben én ifjú házas ember voltam. Szűk kicsi szállásom volt, de hisz első fészeknek az is jó volt. Ide el-eljárogattak a színház elsőrendű tagjai, kiknek én sok kedves és kedélyes órát köszönhetek.”

⁵⁰ A *Keletben* megjelent felszólítás (1876, 288. sz.). A *Hölgyfutárban* is hasonló olvasható (1876, 12. sz.)

⁵¹ MP. 1877, 38. sz.

Aradi szobrának megszerzését egyrészt azért tartották indokoltnak, hogy a kolozsvári múzeum gyűjteménye gazdagodjon egy olyan szoborral, ami a budapestiben már megvan. Ugyanakkor fontos volt, hogy Petőfi-szobor: ezzel erősítették a költő erdélyi és kolozsvári kultuszát is, „hiszen Erdélyben küzdött a közhazáért a nagy költő, Erdélyben lelte hős halálát. Erdély, mely bírja a költő porait: bírja egyszersmind művészi emléken az egész haza kegyeletének kifejezését,”⁵² írta a *Kelet*. Teleki jelenléte, aki egykor költői birtokát engedte át a költőnek és feleségének, s akiről K. Papp megjegyezte „ki tudna Petőfiről érdekesebben írni, mint épen Teleki Sándor”,⁵³ hangsúlyozta ezt a kapcsolatot. Így Petőfi is beíródott a fentebb említett személyiségek sorába, akiknek valamilyen közük volt Erdélyhez, emiatt igyekeztek kisajátítani őket és szervesen beépíteni az erdélyi öntudatba.

1.3. A rivalizáló színház

A kolozsvári színház körül erőteljesen érzékelhető a protekcionista diskurzus. Folyamatosan megjelent a színház elsőbbségének, „ősiségének” hangsúlyozása, olyan jelzőkkel találkozunk, mint a „legéletrevalóbb, legrégebb magyar nemzeti színház”, a „a magyar színészet ősi fészke”, „az első ilyenmű intézet hazánkban. Több mint félszázad viharzott el már fölötté.” Ennek már van némi szakirodalma, Darvay Nagy Adrienne⁵⁴ beszél Kolozsvár és Budapest rivalizálásáról, a nemzeti színház kétközpontúságáról. Burján Orsolya⁵⁵ a kolozsvári színház megnyitásának ötven, illetve száz éves évfordulója kapcsán hangsúlyozza azt, hogy a színház önértelmezésében milyen fontos szerepe volt a budapestitől való elhatárolódásnak, ugyanakkor ez gyakran mintaként jelent meg. Felhívja a figyelmet arra is, hogy Kolozsvár (illetve Erdély) a gyorsan nagyvárosiasodó Budapesttel szemben hagyományőrzőként tekintett magára, külön erdélyi nemzetiséget alakított ki a magyarországgal szemben. Hegedűs Alíz a *Magyar Polgár* és az *Ellenzék* felől közelít a kérdéshez és arra figyel fel, hogy a *Magyar Polgár* a színház félhivatalos sajtóorgánumának számított, jobban értesült a belső ügyekről, többet ír a színházról, támogató hangnemben.⁵⁶ Úgy gondolom, ez nem függetleníthető K. Papp személyétől.

K. Papp Miklós viszonya a színházzal igen összetett. Felesége, Szabó Pepi (eredeti nevén Szabó Jozefa) színésznő volt, egyes színészekkel való közeli kapcsolata, barátsága több

⁵² *Kelet*, 1876, 288. sz.

⁵³ *Hölgyfutár*, 1877, 11. sz.

⁵⁴ DARVAY NAGY, 1992.

⁵⁵ BURJÁN, 2011.

⁵⁶ HEGEDŰS, 2011. Hegedűs Alíz az 1880/1881-es évad sajtóanyagát vizsgálja, K. Papp ekkor már nem él, 1880. február 12.-én halt meg.

személyes hangvételi írásának képezte tárgyát, ahogyan a Jászai Mariról szóló cikkben már láttuk. Egy másik írásában, mely a Gyulai Ferenc szobrának leleplezése alkalmából jelent meg, a színésznél tett utolsó látogatást írta le, amelyből szintén közeli barátságukra lehet következtetni.⁵⁷ Jól ismert Jónás álneve alatt gyakran közölt színikritikát lapjaiban, de tudjuk, hogy a *Kolozsvári Színházi Közlönyben* is jelentek meg cikkei, sőt 1860-ban egy rövid ideig ő szerkesztette a lapot, amelyről a következőket írja Szinnyei Józsefnek címzett levelében: „Ez volt a Királyhágón inneni részek legelső szépirodalmi napi lapjuk. Nem emlékszem, hogy Pesten volt-e már ekkor szépirodalmi napi lap?”⁵⁸ Vállalkozó igazgató akart lenni, ennek érdekében Jónás aláírással 1874 elején a *Magyar Polgárban* cikksorozatot közölt *Ha én a kolozsvári színház igazgatója lennék*⁵⁹ címmel. Alapvető problémának tartotta az állandóság hiányát. Az intézmény történetében nem először szembesültek azzal, hogy az arisztokrácia hozzájárulásával felépített kőszínházban vándortársulatok váltják egymást, színészek jönnek-mennek. K. Papp folyamatosan figyelmeztetett arra, hogy „a magyar színészetnek Kolozsvárt okvetlenül állandósíttatnia kell, még áldozatok árán is”. Ez egyben a színház presztízsének emelését is jelentette volna.

A nemzeti színház kétközpontú felfogása folyamatosan tetten érhető. A Budapesttel való viszony összetett, a kolozsvári színház hol testvérintézetként, hol a pesti Nemzeti előtti utolsó lépcsőfokként, hol a fővárosi színházzal szemben a magyar színjátszás ősi fészkeként definiálta önmagát. Erdélyi viszonylatban jól meghatározott volt a helye, a „legszebb, a legkitűnőbb magyar színtársulatot, a minőt valaha a magyar provincia együtt látott.”⁶⁰ Budapesthez képest vidéki színház volt, de élesen elhatárolta magát a vidéki színházaktól. A protekcionista beszédmód a helyi, regionális erők koncentrálására ösztönzött, de nem jelentett teljes elzárkózást a színház esetében sem, mindemellett igyekeztek a sajátból építkezni, sajátos arculatot kialakítani a színjátszásban is.⁶¹

⁵⁷ „Senki sem jelenhetett meg több kegyelettel e szobor-leleplezési ünnepélyen, mint én és nőm. Én egy évtizedig élveztem e derék férfiú barátságát, nőm pályatársa volt éppen akkor, midőn Gyulai művészetének délpontján állott. Midőn halálos ágyában feküdt, egy délután, 1866 december 4-én meglátogattuk. Ezt az órát soha nem fogom elfelejteni. [...] Jól esett neki, hogy meglátogattuk, barátságunkat, ragaszkodó tiszteletünket hálával fogadta. (MP. 1876/1.)

⁵⁸ Az 1873 augusztusában keltezett levelet idézi PÉTER, 2012. Köszönöm Péter Editnek, hogy rendelkezésemre bocsátotta kéziratban levő írásait.

⁵⁹ MP. 1874/1-9. A következő idézetek innen.

⁶⁰ MP. 1878, 84. sz.

⁶¹ Erről l. DARVAY NAGY, 1992, 40. A későbbiekben a kolozsvári filmgyártás során is megfigyelhető a saját arculat kialakítására való törekvés a külföldi filmek utánzása helyett. A *Mozihét* 1915, 45. száma kiemeli, hogy a kolozsvári filmeket a „színmagyar millió kívül” a plein-air részletek bősége – erdélyi tájképek és Kolozsvárból is a „legérdekesebb, legszebb részletek” – teszik jellegzetessé, l. BALOGH-ZÁGONI, 2009.

A vizsgált időszakban erős polémia fedezhető fel Váraddal, ahol a társulat a nyári szezonban játszott, a kulturális protekcionizmus nemcsak „kifele”, Budapesttel szemben érvényesült, hanem „befele” is érzékelhető volt: „Annyit előre is mondhatunk, hogy Váradon soha jobban szervezett társulat még sohasem működött, mint a milyen a kolozsvári lesz. Majd meglátjuk, hogy milyen lesz a pártfogás hozzá!”, „Nagy-Várad soha jobb társulatot nem látott a kolozsvárinál, melynek művészi erői közül többen bátran és minden habozás nélkül megmérkőzhetnek a budapesti nemzeti színház akárhány első rangú tagjával.”⁶² Ezt a váradiak támadásnak érzékelték és időnként a polémia túllépett a sajtó keretein és a K. Papp és Várad közötti személyes vitává alakult.⁶³

A saját védeke nemcsak a színházra, mint intézményre vonatkozott, hanem az egyes színészekre is kiterjedt (ez esetben is figyelembe kell venni az állandóság szempontját, hiszen ezt maguk a színészek biztosították). Ha egy színész távozni készült az intézménytől, gyakran az érzelmekre próbáltak hatni a lapok színházi recenzensei (köztük K. Papp Miklós is). A leggyakrabban arra figyelmeztették a színészeket, hogy a biztos helyüket a kolozsvári társulatnál ne áldozzák fel a kétes jövőért. E. Kovács Gyula távozásáról nagyon sokat írtak, amikor 1876 végén Pesten vendégszerepelt, a *Hölgyfutár* több száma próbálta megfejtetni ennek célját: korábban a budapesti sajtó elmarasztalóan beszélt a színészeiről, most meg szerződteni akarják a fővárosban. Szerződése azonban még nem járt le, úgyhogy Budapest hiába csábítja egyelőre E. Kovácsot, akit nem szívesen nélkülöznek még egy-egy vendégszereplés idejére sem, „kivált most, midőn a legfőbb feladat az volna, hogy a dráma új életre vergődjék.”⁶⁴ Amikor 1877 végén Budapestre szerződött, Jónás arra kérte a közönséget, hogy méltányolják tehetségét az utolsó fellépései alkalmával, és ne tegyék könnyűvé elválását a színházától, hozzáfűzve, hogy „igen korán és ok nélkül hagyta el helyét egy olyan intézetnél, melynek vezethetése csak dicsőségre válhatott volna mind a művész, mind az írónak.”⁶⁵ Egy színvonalas társulat feltétele az állandóság. Ez többszörösen fontos volt Kolozsvárnak a sajtó szerint is, hiszen az a feladat jutott neki, hogy a vidéki, ismeretlen „zugokból” jövő elkényeztetett színészek modorosságait lefaragja és tanítsa őket. Ezek a színészek azonban legtöbbször Budapestre távoztak, ami egyrészt szerencsétlen következmény volt a kolozsvári színháznak, nehezen tudta helyettesíteni őket. Másrészt

⁶² *Hölgyfutár*, 1877, 11. sz., MP. 1877, 105. sz.

⁶³ Nem elégszik meg azzal, hogy pusztán átvegye a váradi lapok tudósításait, hanem személyesen is meg akar győződni az ottani helyzetről. (l. MP, 1877., 117. sz.)

⁶⁴ MP. 1877, 24. sz.

⁶⁵ MP. 1878, 84. sz.

viszont büszkeségre adott okot az, hogy a fővárosi Nemzetihez vezető utolsó lépcsőfok és olyan színészek kezdték itt pályájukat, mint például Jászai Mari. K. Papp kiemelte, hogy nem terem mindenhol kolozsvári színpad, kolozsvári közönség, ezzel is hangsúlyozva a város színházának Pestet is megelőző múltját. De aki itt tudta hagyni „Kolozsvár derék jó közönségét, az egész magyar provincia legtekintélyesebb színházát, azt a színházat, mely legbiztosabb hely a haladásra, mely utolsó lépcső a nemzeti színházhoz, a ki az itt élvezett biztos, pontos fizetést, az ide való kedves társadalmi életet fel tudja áldozni bizonytalan jövő, harmadrangú vándor truppokért, papíron maradó gázsíért, a kinek ámbíciói csak odáig terjednek, hogy mindegy neki akár Kolozsvár, akár Piripócs: ám az menjen.”⁶⁶ A kolozsvári színház biztos megélhetést, műértő közönséget nyújtott, igyekezett megtartani saját színészeit, de elvárta tőlük is a kitartást és a színház jó hírének fenntartását, nemcsak a színpadon, hanem a mindennapi életben is. A lapokban megjelenő protekcionista beszédmód erre is kiterjedt, a sajátot nemcsak védelmezni kell, hanem mintaként kell mások elé állítani.

2. K. Papp Miklós és a regionális irodalmi gondolkodás

Az előző fejezetből kirajzolódott K. Papp Miklós kiegyezés után indított lapjának és a későbbi szépirodalmi mellékletének a regionális protekcionista logikája, amely segítségével Erdély sajátosságaira próbálta felhívni a figyelmet, elkülönítve a régiót a tágabb értelemben vett nemzettől, másfelől viszont az ebbe való beilleszthetőség is megjelent. Az is látható, hogy bár a kiegyezés valóban fordulópontot jelentett, az erdélyiség problémája jóval korábban felmerült.⁶⁷ Az 1848–49-es szabadságharc leverése után az erdélyi magyarok a passzív ellenállás stratégiáját választották és Mikó Imre vezetésével kulturális téren kezdtek el szervezkedni, aki felhívta a figyelmet arra is, hogy Erdély történelmét, a „kis haza” történelmét meg kell írni, a létező dokumentumokat közzé kell tenni. Erre ő maga is vállalkozott az általa szerkesztett *Erdélyi történelmi adatokban*, melynek célját az előszóban így fogalmazta meg: „mint székely, kedves nemzetem, és mint erdélyi, e közös kis haza történeteire adatokat gyűjtögessek.”⁶⁸ Feltárta az erdélyi történetírás előzményeit, érvelése jó példa lehet a diszciplinárizáció folyamatára is. Benkő Józsefet tekintette a „tudományos erdélyi kútfőnyomozás megalapítójának”, aki forráskutató tevékenysége mellett megírta a

⁶⁶ MP. 1878, 50. sz.

⁶⁷ Az Erdély-diskurzusok története a visszavezethető korábbra, az unió körüli vitákban gyakran utalnak Erdély különfejlődésére és az ebből adódó jellegzetességeire. Érdekes volna megnézni, hogy milyen Erdély-képek alakultak ki a korábbi időszakokban, l. pl. Tóth Zsombor utalásai *A koronatanú: Bethlen Miklós* című könyvében.

⁶⁸ MIKÓ, 1855, 2.

Transsilvania Generalist, amelyet Mikó honismertető munkaként említett, ezzel kiemelte a „kútőnyomozást” és a honismeretet, mint a regionális identitás alakításának két fő lehetőségét.⁶⁹ Mind az erdélyi történetírás, mint diszciplína körvonalazása a „nagy hazához”, Magyarországhoz képest jött létre, a kettős kötődés logikája szerint. Az erdélyi történeti adatok feltárása és feldolgozása a régió narratíváját hozta létre, amely a jellegzetességek megmutatásával részben elkülönült a nemzeti nagyelbeszéléstől, ugyanakkor be is tagolódott ebbe.⁷⁰

2.1. Történelmi elbeszélések. A transzilvanizmus előzményei

Ha Mikó Benkő utóda, K. Papp Miklóst Mikó utódának lehet tekinteni. Mikó vállalkozását azzal indokolta, hogy a források közzététele a „végvonaglásra jutott erdélyi irodalmunknak lendületet adjak.”⁷¹ K. Papp hasonló elvet követett a *Magyar Polgár* melléklapjaként elindított *Történeti Lapokban*, amelyben levéltári kutatásai során talált forrásokat közöl. Mikó azt írta „nem dicsőségre vágyom – használni akarok.”⁷² K. Papp is ezt tartotta szem előtt, 1876-ban kiadott *B. Wesselényi Miklós hűtlenségi bűnpere* előszavában leírta, hogy „e külön kiadással csak azt akartam elérni, hogy a munkát könnyebben áttekinthetővé tegyem. E célomat teljesen elértem s óhajtom, hogy e munka minél gyakrabban szolgáljon hiteles forrásul történetíróinknak.”⁷³ A *Történeti Lapokban* Thaly Kálmán azt kifogásolta, hogy K. Papp „csak nyersanyagot közöl, nem tudományos, versenyezni akar a *Századokkal* és kizárólagosan erdélyi témákat közöl. Védelmére, K. Papp Miklós ismét felidézi lapalapítási célkitűzéseit, miszerint igen fontosnak tartja a múlt emlékeit közölni, még akkor is, ha nem tudományos keretek között.”⁷⁴ Ráadásul éppen abban mutatkozott meg az önálló erdélyi történelem elbeszélésére tett kísérlet, a regionális identitás kialakítása, amit Thaly negatívumként emelt ki: a kizárólagos erdélyi témákban. Ez pedig a regionális kulturális protekcionizmus kérdésköréhez tartozik.⁷⁵

Ebbe a logikába illeszkedett a *Gróf Bethleni Bethlen Kata életének maga által való leírása* is. Az 1881-es második kiadás (ezt már Stein János adta ki) előszavából kiderül, hogy K. Papp az önéletírás hű utánnymatát korábban elkészítette, de a tervezett részletes bevezetőt

⁶⁹ I. T. SZABÓ, 2008, 54–55.

⁷⁰ I. I.m. 50–51.

⁷¹ Mikó Imre Kazinczy Gáborhoz. Kolozsvár, 1855. április 30., idézi T. SZABÓ, 2008, 57.

⁷² MIKÓ, 1855, 2.

⁷³ WESSELÉNYI, 1876.

⁷⁴ PÉTER, 2011.

⁷⁵ A *Történeti Lapok* támogatás hiányában 1876. december 30-án megszűnt, de K. Papp még egy ideig közöl levéltári forrásokat a *Hölgyfutárban*.

már nem tudta megírni az 1880-ban bekövetkezett halála miatt. Az előszó szerint a mű, „világot vet a protestáns vallásfelekezetekre hazánkban a XVIII. században súlyosodott szomorú korszakra”, olyan könyv, amihez még Erdélyben is nehéz volt hozzáférni, és az addig ismert példányok befejezetlenek voltak. K. Papp felismerte a munka érdekességét kiadásával hozzáférhetővé tett egy olyan forrást, amely Bethlen Kata korához és a (kis) hazai vallási viszonyokhoz szolgál adalékkul. A forrásközlések mellett korrajzokat is írt, ezek is csak részben érintik szorosabban az erdélyi történelmet, a *Caraffa és az eperjesi vértörvényszékben* néhány fejezetet szentel Caraffa Antal Erdélyben való tartózkodásának, és Erdély „szegény”, „jó” állandó jelzői Cserei Mihály feljegyzéseit idézve épülnek be a történetbe.⁷⁶

K. Papp számára a történelem nemcsak felkutatandó forrásokat jelentett, hanem irodalmi témát is – ahogy ezt már Mikó is célul tűzte ki. 1874-ben megjelent *Az élet színpadáról* című elbeszéléskötete, amelyben olvashatunk Bem fiatalkorát részletező (*Egy epizód Murát basa életéből*) vagy Kazinczy Ferenc fogságáról szóló elbeszéléseket (*Egy fogoly magyar költő életéből*). A kötet tematikája azonban nem egységes, a történelmi tárgyú, gazdag jegyzetapparátussal ellátott elbeszélések mellé bekerültek melodramatikus történetek is. Ennél homogénebb a korábban, 1860-ban megjelent *Régi képek a krónikákból* című kötet, amelyben paratextusként szerepel a műfajmegjelölés is: történeti elbeszélések, és amely ennek megfelelően erdélyi helyszíneken, Erdély történelmi múltjából kiragadott eseményeket dolgozott fel. Az előszóból megtudjuk, hogy az egykori erdélyi „nagyon borult világról” olvashatunk egy-egy bohókás vagy szomorú történetet „Erdély aranykoráról”. Az elbeszélések pontos hivatkozásokat tartalmaznak, ahogy a kötet cím is mutatja, krónikák alapján íródtak. Az elbeszélő belehelyezkedett történeteinek korába (idő-, helymegjelölés nincs mindegyik történetben, de az eseményeket 16. század végétől az 1670-es évekig lehet behatárolni), egyfajta kései krónikásként jelent meg: „És most szólaljon meg a hegedű, én majd mesét mondok mellé!” Egy távoli, mitikus múltba helyezte az eseményeket: „Elmondok ezekből a mesékből néhányat, – tudja a jó Isten, hol hallottam őket, talán még bölcsöm mellett mondogatta el öreg dajkám, ő is gyerekkorában olvashatta valahol.”⁷⁷ Ennek megfelelően egyes szövegek idealizált képet festettek a katonai becsületről, a női hűségről, de nem jellemző mindegyikre: *A fogadásban* Apor Mihály fogadást kötött Apafi Mihály fejedelemmel, hogy a sosem borozó Teleki Mihályt le fogja itatni – a történelmi múlt szereplői nagyon is emberi mivoltukban jelentek meg.

⁷⁶ I. K. PAPP, 1870, 105–127. (első kiadás: 1863)

⁷⁷ Az idézetek helye: K. PAPP, 1864, 1–2., a további idézetek is innen.

Az első két elbeszélést nem lehet pontosan behatárolni sem térben, sem időben. A *szigorú bíró* cselekménye valahol a Maros mentén játszódik. Az *Egy család történetének* szereplői „a nagy Magyarországon” „*N városban” élnek. A *Balassa uram koldustarisnyája* által festett Erdély-kép sem az idealizáltak sorába íródik be. A történet Magyarországon kezdődik, Balassa Imre foglyul ejti Rabló béget, és nem akarja kiadni a császár parancsára sem, inkább megmérgezi foglyát, ő maga Erdélybe menekül, rokonához, Kapi Györgyhöz, aki tudja, hogy ha Balassa odeköltözik, a birtokokat át kell adnia neki, ezért Apafinak levelet ír, amelyben kémkedéssel vádolja Balassát. A trónját féltő fejedelem elfogja és annak ellenére, hogy később fény derült az igazságra, Apafi nem vonta kérdőre az áruló rokont. Balassa azonban a császárhoz folyamodott kegyelemért és visszatérhetett Magyarországra, néhány év múlva Kapi börtönbe kerül, a sors iróniájaként azzal vádolják, hogy a fejedelem ellen szövetkezők híve. „Sok ilyen tragikomikus dolgok történtek az időben a kicsiny Erdélyországban”, zárja az elbeszélést az író. A *Bocskai István* című elbeszélés így indul: „Sokszor megnehezült az Isten súlyos balkeze ezen a szegény Erdélyországon már!” Ez az elbeszélés a Basta-korabeli kegyetlen viszonyokat írja le, amikor a nemesség elmenekült Erdélyből, szülőföldje helyett az ellenséget, a törököket választotta inkább. Bocskai Istvánt nemcsak Erdély fejedelmeként mutatja be, hanem az, hogy Magyarország királya is volt legalább annyira hangsúlyos lesz, megismerjük feleségét, udvarát és a történet Bocskai halálával zárul. Az *Egy hajdú kapitányban* is megjelent Bocskai és a „két magyar haza”, Erdély és Magyarország történelme összekapcsolódott.

A kötet elbeszélései korábban már megjelentek különböző folyóiratokban: A *szigorú bíró* 1859-ben a *Képes Újságban*, az *Egy család története* a *Kolozsvári Közlönyben*, az *Egy fogadás* 1859-ben a *Két garasos Újságban*, A *Balassa uram koldustarisnyája* és a *Bocskai István* 1858-ban a *Magyar Futárban*, a *Törökhalom* 1858-ban a *Vasárnapi Újságban*, az *Egy hajdú kapitány* 1859-ben a *Hölgyfutárban*. A lapok közül csak egy kolozsvári, a többi fővárosi, így tehát az erdélyi történelem kis elbeszélései magyarországi környezetbe kerültek át, saját regionalitásukat hangsúlyozva. A nemzeti narratíva és a régiók elbeszéléseinek viszonyáról Mikó tevékenysége kapcsán T. Szabó Levente a következőket írta: „Nem látom egyértelműen eldönthetőnek és nem is biztos, hogy érdemes egyértelműen eldönteni, hogy Mikó kezdeményezései hová is illenének úgymond inkább. Azt hiszem, ez a bizonytalanság és eldönthetetlen jelleg maga is jelértékű, szimptomatikus szerepű lehet: érzékletesen kirajzolja ugyanis azt, ahogyan az erdélyiség képzetkörei a nemzeti kultúra modelljei és a regionális kultúra önállósága illetve a nemzeti kultúrától való függőségének képzetrendszerei

között oszcillálnak. Úgy tűnik [...], hogy a regionális kulturális formák *helyüket keresik*, s ebben a helykeresésben néhol a nemzeti kultúra homogén modelljére kérdeznak rá, néhol meg akár azon kívül határozzák meg magukat.”⁷⁸ A Mikónál észlelt jelenség K. Pappra is érvényes marad, aki egyrészt forráskutatással és történelmi elbeszéléseivel a sajátos erdélyit kísérelte meg körvonalazni, de ez nincs minden esetben leválasztva a tágabb értelemben vett hazától, megkísérelte integrálni a kisebb léptékű történeteket. Ha az adminisztratív tagoltság felerősített egy regionális nemzettudatot,⁷⁹ az unió sem bontotta le ezt, ahogy a folyóiratok vizsgálatából kiderült, és az a kérdés, hogy „az erdélyi kultúra önállósága miben áll és meddig terjed” továbbra is gyakran visszatér, a sajtó mellett az irodalomban is próbálkoztak válaszolni rá.

Érdemes időben továbblépni és az első világháború utáni Erdély helyzetét is megvizsgálni, ezt azért is lehet indokolt, mert, ahogy T. Szabó Levente rámutatott, a transzszilvanizmus kultúramodellje nem volt előzmény nélküli, gyakran a 19. századi regionalizmus stratégiáit követte.⁸⁰ „A regionális erdélyi tudat a transzszilván ideológia alapvető elve és szerves követelménye lett,”⁸¹ bár ahogyan a 19. században sem, a 20. század első felében sem alakult nemzetek feletti regionális identitás, részben ezért is tekintette elavult mítosznak a transzszilvanista ideológiát Szemplér Ferenc és próbált leszámolni vele a *Jelszó és mítoszbán*.⁸² De az első nemzedék számára a történelmi regény és elbeszélés vezető műfaj lett, „a Helikon írói sorra dolgozták fel Erdély történetének nagyobb eseményeit. Különösen a középkor, az önálló fejedelemségek és a reformkorszak gazdag világa volt népszerű.”⁸³ A sikert ez *Ellenzék* két (Kuncz Aladár kezdeményezésének köszönhető) történelmi regény- és novella-pályázata is igazolta (1923-ban és 1925-ben). Folyatták az elődök – Benkő, Mikó és K. Papp is ebbe a sorba helyezhető – stratégiáját, az erdélyi sajátosságot a történelem által ragadták meg. Ehhez a jelentős erdélyi események megismerése, felidézése mellett hozzátartozott az erdélyi irodalom gyökereinek felfedése és az olyan történetírók, politikusok megismerése, akik Erdély önálló fejlődését tartották szem előtt, mint Bethlen Miklós vagy Cserei Mihály,⁸⁴ akit egyébként Pál Judit a „korai transzszilvanizmus markáns

⁷⁸ T. SZABÓ, 2008, 58–59.

⁷⁹ l. uo.

⁸⁰ l. I.m. 78–80.

⁸¹ POMOGÁTS, 2003, 29.

⁸² SZEMPLÉR, 2003, 164.

⁸³ POMOGÁTS, i.m., 20.

⁸⁴ I.m. 22.

képviselőjének” nevez, aki „bizalmatlanul tekintett Magyarországra, ahonnan szerinte mindig is romlás és veszély jön Erdélyre nézve”.⁸⁵

2.2. Regionalizmus vagy provincializmus?

A történelem mellett a transzilvanizmus egy másik érve a földrajz volt, a táj hatása az ott élők szemléletére, az „erélyi lélek” létrejöttére – később ennek a létjogosultságát is vitatta Szemlér. Ennek szintén voltak előzményei az előző században, a tér hatással van a belakóira – Orbán Balázs székelyeinél megfigyelhető – és a tér megkonstruálása is sajátos stratégiák mentén történt, amelyeknek egyik fontos mintáját az útirajz irodalom sémái mutatták meg. „Az útirajz nem egy áttetsző műfaj, hanem olyan képződmény, amely leíraskor is megjelenít, reprezentál: az, hogy mi jelenik meg – mondjuk – Kalotaszegből a 19. század vége táján egy útirajzban, nemcsak Kalotaszegről árulkodik, hanem arról, hogy mi jeleníthető meg Kalotaszegből az útirajz műfaján belül, tehát hogy igazából milyen tájfogalma is van az útirajz épp akkortájt honos történeti műfajváltozatának.”⁸⁶ Az útleírás „nemcsak tükrözi, hanem létrehozza”⁸⁷ a régiót, ebbe a logikába ágyazódtak bele Orbán Balázs tájleírásai a Székelyföldről, Mikszáth palócvidéke, és Gyarmathy Zsigmondné Hóry Etelka írásaiba is erőteljesen beleíródott a kalotaszegi tér, és fordítva, írásai beleíródtak a Kalotaszegbe, láttatták a Kalotaszeget. Petelei István az utazásai során készült jegyzeteiben a természet szépségét írta le, a táj egzotikuma ragadta meg, és ezek az útirajzok esetenként összezsengtek novelláinak tájleírásaival, átkerültek a szépirodalmi munkáiba.⁸⁸

K. Papp Miklósnál a publicisztikai írásokkal párhuzamosan olvasva a szépirodalmi műveket, arra lehet felfigyelni, hogy az előbbieken gyakran írt hosszan erdélyi vidékekről, míg az utóbbiakban igyekezett a regionalitás keretein túllépni, más magyar vidékre vagy más országba helyezni szereplőit. *Itt is, ott is*, Jónás névvel jegyzett tárcasorozatában erdélyi fürdőket vett számba. Itt alkalma nyílt az Előpatakon és Báznán uralkodó rossz körülmények lírása mellett⁸⁹ Tusnád környékét szinte mitikus fényben láttatni: „itt vagyok a magyar Ischlben, az örök szép Tusnádon, amelyről azt állítják, hogy amikor az Istennek jó kedve van, kikönyököl a mennyország ablakán, s a földnek ebben a pontjában gyönyörködik. Az erdélyi részek elég sok szép tájjal bírnak, a regényes Hátszeg és Fogaras vidéke, Radna, Görgény,

⁸⁵ PÁL, i.m., 31. Cserei krónikáira K. Papp is hivatkozik, l. 76. jegyzet.

⁸⁶ T. SZABÓ, i.m., 21.

⁸⁷ Uo., 25.

⁸⁸ L. TÖRÖK, 2011, 116–118.

⁸⁹ Amelyek azonban nem voltak eredménytelenek, a következő évben K. Papp újra Előpatakra utazik és megjegyzi, hogy a sétányt „Jónás tolla múlt évben electricus világításba” hozta (MP. 1878/142.)

Torockó, Brassó, az egész Kárpát-hegylánc szorosai a Királyhágótól kezdve, Borszék, s az egész székelyföld egyenként festői képet nyújtanak; de egyik sem olyan barátságos, olyan otthonos, olyan patriarchális puha fészke a pihenni vágyó embernek, mint Tusnád.”⁹⁰ A vidék a romlatlan természet–romlott pénzvilág ellentéte mentén képződött meg, „ide nem jönnek el még a pénzvilág csillogó, füstölgő milliomosai, nekik igen kicsi, igen egyszerű, igen olcsó ez a hely, itt nem lehet kanállal enni a pénzt, nincsen kit vakítani a gyémántokkal, a nagyvilág legújabb bohó divatötleteiben csak kevesen tudnak gyönyörködni.”⁹¹ Ezeknek a tárcáknak részben az volt a szerepük, hogy felhívják az olvasók figyelmét a fürdőkre, szöveggörnyezetükben gyakran lehet olvasni a fürdővendégek leveleit vagy az éppen ott nyaralók névsorát.

Jónás álnévvel *Az én első halászatom* címmel közölt egy többrészes tárcát 1877-ben a *Magyar Polgárban*. Jónás vágyakozva emlékezett vissza gyerekkorára és felidézte az első halászatának élményét. Az emlékezés a Torda körüli környezet megteremtésével kezdődött: „Amint az ember Tordát elhagyja s a vásárhelyi úton tart, már messziről szembetűnnek a szép négyszögbe ültetett jegenyefák. Mellettük egy barátságos kis ház fehérlik, egészen a kert fogja körül, a veranda előtt szép gesztenyefák virulnak. Jó ismerőseim nekem azok, én ültettem régen az öregemmel.”⁹² Az apa dinnyét ültetett, de amikor megérték, ellopták, ezért Jónás ki akarta lesni a tolvajt. Mialatt örködött, egy nyugalmazott morva kapitány érkezett Tordáról és halászni hívta Jónást, aki még sosem halászott: ezzel elkezdődött Jónás hosszú és keserves halászleckéje. Amire visszajöttek, a dinnyét megint ellopták, pedig az apa vendéget is hívott, így kénytelenek voltak Tordára küldeni valakit dinnyéért, a végén kiderült, hogy éppen a vendég saját termésű dinnyéje került az asztalra, ő viszont nem ismerte fel, a cselre nem derült fény.

Ez a történet az alapja K. Papp *Absolon papa* című vígjátékának (1879-ben jelent meg, ez év március 15-én bemutatták a kolozsvári színházban, a címszerepben Szentgyörgyi Istvánval). A párbeszédet többnyire átvette, a helyszín viszont megváltozott, Torda helyett Párizsban mellé került át. A tárca Jónásából és Kutcsera urából Absolon és Vaumeril lett. Elindultak a nagy melegben, előbbiek az Aranyos partjára, utóbbiak a Szajna-partra. Amikor végre leültek halászni, Kutcsera elkezdett az értékes halászbotról beszélni, és kijelentett, hogy a „tordai halászpajtások” nem is fogják elhinni, hogy kölcsönadta bárkinek is a botot. Vaumeril ugyanezt mondta, az ő változatában viszont a Villes d’Auvrey-i halászpajtások

⁹⁰ MP. 1877/ 83.

⁹¹ Uo.

⁹² Uo.

fognak előreláthatóan hitetlenkedni. K. Papp a Tordára, Torda környékére vonatkozó megjegyzéseket, utalásokat vagy helyettesítette Párizs-környéki elemekkel, vagy kihagyja. A Jónás-tárcában még egy olyan hely van, ahol valami erdélyi specifikum került a szövegbe: Jónás megesküszik, hogy „az egész tordai sóbányáért” többet ezzel a morvával nem indult el,⁹³ ennek a drámában nincs megfelelője.

K. Papp regényeinek egy része is külföldi környezetben játszódott, *A vádlottak padján* szereplői olaszok és franciák. Az *Egy szép asszony története* magyar szereplőket sorakoztatott fel, a cselekmény helyszíne részben Pest, részben Bécs és Párizs. Ennek a regénynek az az érdekessége, hogy a narrátor egy gombostű, az ő kalandjain keresztül értesülünk a történekről. A mikroperspektívából elbeszélte történeten érezni lehet azt a feszültségkeltő feldaraboltságot, ami a tárcaregényekre volt jellemző: az olvasó csak annyit tudhat, mint a gombostű, aki sokszor a legérdekesebb pillanatokban esik le a földre vagy kerül ki valamilyen módon az események középpontjából, hasonlóan ahhoz, ahogy a tárcaregények részletei is gyakran egy-egy fordulóponton szakadnak meg. A regionalitás kérdése az ábrázolási perspektíva felől is megközelíthető. Bár a regény nem erdélyi környezetben játszódik, nem erdélyi vidéket ír le, a gombostű-narrátorra jellemző alulnézet a regionalitáshoz kapcsolja.

A regény egyik szereplőjét, a főhősnő apjának a legényét Jónásnak hívják (állandó jelzője a „becsületes”). Ez a név sok olvasóban felidézhetette a K. Papp Miklós által megteremtett és népszerűvé tett figurát, nemcsak neve, hanem humora által is. A *Magyar Polgárt* olvasói számára a regénybeli Jónás közeli ismerősként jelent meg. Török Zsuzsa Petelei *Klasszi* című novellájának elemzésekor figyelembe vette a szöveg megjelenéseinek helyét is. Az első változat narrátora közvetlen módon szólt az olvasókhoz, azt az érzést keltve, hogy mind a narrátor, mind az olvasók ugyanannak a közösségnek voltak a részei, azonosítani tudták a novellában megjelenő tájékozódási pontokat. Erre utalt a *Klasszi, a foltozó szabó* című novellában megjelenő határozott névelő is: a szereplőt nem kellett bemutatni, közös ismerős. Török ezt a közvetlenséget a novella szöveggörnyezetével magyarázza, megjelenési helye, az *Erdélyi Híradó* közege az, amely ezt a közösséget megteremti. „A hírovtat is értelemszerűen arról győz meg, hogy egy bizonyos közösség számára hírtértékűnek számító közleményekről van szó.”⁹⁴ K. Papp regényében a „becsületes Jónás” Klasszihoz hasonlóan közös ismerősként tűnt fel. Arról nincs adatom, hogy az *Egy szép asszony története* megjelent-e tárcaregény

⁹³ MP. 1877/199–201

⁹⁴ TÖRÖK, 2011, 53.

formájában, de itt is a sajtó közege az, ami megteremtette a közös tudással rendelkező olvasói kört. Jónás mindennapi szereplője volt a folyóiratnak, az általa fémjelzett jellegzetes stílus bizonyára összeforrt K. Pappal és lapjával az olvasók tudatában, a regénybeli Jónás egészen biztosan felidézte a tárcaíró Jónást (az azonosítást ráadásul a könyv paratextusai is segítik), és Petelei novellájával ellentétben⁹⁵ itt nem is volt szükség arra, hogy a regény a *Magyar Polgárban* jelenjen meg. Az olvasók találtak a regényben egy közeli ismerőst, vagy legalábbis egy közeli ismerősre erősen emlékeztető szereplőt, ezáltal a regény közelebb került hozzájuk, belehelyeződik egy regionális léptékbe, amihez a mikroperspektívából történő elbeszélés mellett az ismerős szereplő hozzájárul.

A *rab asszony* című regény vidéken játszódik, Debrecen környékén. Az 1870-es években a népiesség két vonaláról lehetett beszélni, az egyik folytatta az idealizált falu–romlott város oppozícióját, a másik irány nem ellentétező, hanem egymást kiegészítő viszonyban mutatta a falut és a várost.⁹⁶ Ez utóbbit képviselte Gyarmathy Zsigmondné is, akinek irodalmi műveiben is a kalotaszegi táj, népművészet, (a regionális köznyelvvvel kevert) dialektus jelenít meg. K. Papp megmutatott regényében néhány „vidéki” jellemzőt, ezek azonban nem kizárólag az általa leírt helyre voltak specifikusak. Megjelent a pletyka központi szerepe, a fonó hangulata, a szentkép köré akasztott búzakoszorú hagyománya, ezek azonban széles körben elterjedt szokások, a regény célja alig lehetett az, hogy egy táj sajátosságait bemutassa. Később ennek a műnek az alapján írta meg a *Judit asszony* című drámáját, amelyet 1878. február 23-án mutattak be Kolozsváron, E. Kovács rendezésében, Boér Emmával a címszerepben. A dráma nem volt számomra hozzáférhető, de a recepciójáról több helyen lehet olvasni. Hegedűs István a bemutató után azt írta, hogy a darab jó, de ennél többet is lehetett várni a szerzőtől.⁹⁷ Egyik kolozsvári vendégszereplésekor Jászai Mari a *Judit asszonyt* választotta jutalomjátékául⁹⁸, 1878 végén Nagyváradon és Szebenben is sikerrel játszották, a váradai lapok pozitívan nyilatkoztak a darabról és megjegyezték, hogy a szerző „a népies nyelvet bírja”, a „népéletet közvetlen tapasztalásból ismeri.”⁹⁹ Hegyesy is ezt tartotta a legsikerültebb drámájának,¹⁰⁰ K. Papp halálakor a kolozsvári színházban ezt játszották

⁹⁵ Török Zsuzsa megvizsgálja a novella későbbi variánsait is, a kötetbe bekerülő változaton érzékelhető a narrátor és a szövegbeli kisközösség eltávolodása az olvasóktól (l. I.m. 55.), a kötet tere a folyóirattal ellentétben nem tudja biztosítani a közös tudással rendelkező közösség jelenlétét.

⁹⁶ l. PORTIK, 2011, 5–6.

⁹⁷ MP. 1878, 47. sz.

⁹⁸ Azonban a *Fővárosi Lapok* szerint „nem is jó darab s nem is tragikai színésznőnek való” (Fővárosi Lapok, 1878, 268. sz.)

⁹⁹ MP. 1878/147.

¹⁰⁰ l. MP. 1881/35.

emlékezetére. A *Judit asszony* szövegének ismerete nélkül azonban nem lehet tudni, hogy K. Papp a regényhez képest mennyit változtatott, az „eredeti népszínmű dalokkal” műfajmegjelölés mit fed pontosan.

K. Papp szépirodalmi munkássága műfajilag és tematikusan is változatos. Míg újságíróként lapjait elsősorban a regionális protekcionizmus érvelési logikája mentén építette fel, szépírói habitusában ez kevésbé volt érzékelhető: egyik leglátványosabb példája az *Absolon papa* viszonya az előzményének számító tárcával. Történelmi elbeszéléseivel a Mikó által kijelölt irányt követte, az erdélyi történelem különböző pillanatainak megírásával a regionális tudatot erősítette, főként mikrotörténeteket írt le de ezekben sem szakadt el teljesen Magyarország történelmétől. A nem történelmi tárgyú írásaiban nem követte a népi irányt, regényeinek nem Erdély volt a színtere s bár meg lehet figyelni olyan jellemzőket, amelyek Petelei mellé állíthatják K. Pappot (mint a mikroperspektíva vagy a kis lépték, a szűk térben való mozgás), mégis a regionalitásból való kilépés érzékelhető. Ennek a megértéséhez érdemes lehet a transzilvanizmus felől közelíteni, ennek jól megírt története van. Szemlér Ferenc *Jelszó és mítosz* cikkében a történelem és a földrajz, az erdélyi lélek táj általi meghatározottságának legitimitását vitatta, szerinte a transzilvanizmus csupán romantikus mítosz maradt és nincs hatása az irodalmi művekre, hanem irodalmon kívüli tényező, amellyel meghatározzák az irodalmat.¹⁰¹ Ez azonban nem olvasható vissza K. Papp esetére, ahogyan az 1929-ben elkezdődött *Vallani és vállalni* vita sem, amely a történelmi regényt, a múlt fele fordulást állította szembe a jelennel.¹⁰² A történelmi tárgyú írások K. Papp életművének első felében jelentkeztek erősebben, de nem gondolom azt, hogy a később, a transzilvanizmusban megszólaltatott érvek miatt szorult a háttérbe, hiszen ha nem is írt már olyan gyakran történelmi elbeszéléseket, forráskutatással és közléssel továbbra is foglalkozott.

Talán a transzilvanizmus korábbi időszakából érdemes keresni egy lehetséges választ. A regionális tudat a transzilvanista ideológia alapvető követelménye lett, de nem elzárkózást, hanem európaiságot hirdettek. Az elzárkózással összefüggő provincializmus veszélyére többen felhívták a figyelmet már a kezdeti célok megfogalmazásakor is. Babits arra figyelmeztetett, hogy „a transzilvánizmus nem elzárkózni, hanem gazdagítani akar: erdélyiségében a magyarságát őrzi, és Európát gazdagítja. A transzilvánizmus a politikán túl és minden politika dacára kulturális nemzeti érzést jelent, amely nem szétválaszt, hanem

¹⁰¹ I. SZEMPLÉR, i.m. 167.

¹⁰² erről részletesen: KÁNTOR, 1984.

összekapcsol.”¹⁰³Talán innen lehet megragadni azt a tendenciát, ami K. Pappnál érzékelhető: kilépni a szűk régióból, nem leszakadni a magyarországi irodalomról, elkerülni a provincializmus veszélyét, de ugyanakkor megőrizni a sajátosságokat. A kettős kötődés efelől árnyalható, a régió és a nagyhaza között mozog Tolnai Lajos, Petelei és K. Papp is. Tolnainál felerősödött a regionális tudat, miután budapesti tanulmányait követően visszatért Marosvásárhelyre, Peteleinél is érzékelhető, bár gyengébben és elsősorban nem a témaválasztásában. A sort Bródy Sándor árnyalja, aki nem erdélyi létére Kolozsvárra került, lapot alapított¹⁰⁴ és lokális perspektívát vett át. Összevetette például a kolozsvári és budapesti irodalmi esteket és a kolozsvárit emelte ki a fővárossal szemben.¹⁰⁵Az *Erdélyi Képes Újság* első számában felhívja a figyelmet, hogy „kiváló férfiak arcásaival, az erdélyi részek vezető embereinek képeivel” fog megismerkedni az olvasó, olyanokkal, akik a közjót szolgálták.¹⁰⁶Ezek között jelent meg K. Papp Miklós Pollák Zsigmond által készített portréja, alatta a következőkkel: „Első újságírója Erdélynek, a ki igazi vervevel csinálta a maga jó újságát. Társadalmi tényezője Kolozsvár mostani virágzásának. Erős közreműködője, támogatója mindannak a szépnek-jónak, a mi mostan már fejlődésbe jőve, benne dicséri egyik nevelőjét – nem irom tovább. Mindütt beszélnek róla, mindütt ismerik még, kacagnak adomáin, gondolkoznak eszméi felett, helyeslik nézeteit. Fél ennyi okra se lett volna szüksége annak, hogy ím, közöljük a képét. K. Papp Miklós az az ember, aki a Tegnap a Mának dolgozott.”¹⁰⁷Bródy nemcsak a publicisztikája által vette át a lokális, regionális perspektívát, hanem a Kolozsváron (is) megjelentetett szépirodalmi szövegei beleilleszkedtek abba a logikába, amit lapjaival felvállalt: a korabeli Kolozsvár társadalomkritikája, a figyelem felhívása a szociális problémákra.¹⁰⁸

K. Papp Miklós is bekerült az említett írók közé, publicisztikájában látványos a regionális identitás megkonstruálására és fenntartására való törekvés. Szépírói habitusában ebből néhány sajátosságot őrzött meg, a provincializmusba fulladható vállalkozások elől azzal tért ki, hogy nagyobb léptékben kezdett el gondolkodni, a helyi kötődés mellett jelentőssé vált a magyarországi vagy akár európai kontextusba való beilleszthetőség.

¹⁰³ idézi POMOGÁTS, i.m. 69–70.

¹⁰⁴ az *Erdélyi Képes Újság*ot és melléklapját, a *Kolozsvári Életet*

¹⁰⁵ l. PÉTER, 2009, 20.

¹⁰⁶ *Erdélyi Képes Újság*, 1889, 1. sz.

¹⁰⁷ I.m. 1889, 10. sz.

¹⁰⁸ l. PÉTER, i.m. 24.

Összegzés

Dolgozatomban arra törekedtem, hogy a kiegyezés utáni Erdély integrációja által felvetett kérdéseket, problémákat árnyaljam, megvizsgálva, hogy ezek hogyan kerültek át a sajtóba, a véleményalakító nyilvánosság hogyan értelmezte ezeket, hogyan reagált a sajtó és milyen (narratív, retorikai) stratégiákat választott e kérdések megválaszolására. K. Papp Miklós politikai napilapjának, a *Magyar Polgárnak* és *Hölgyfutár* című szépirodalmi melléklapjának vizsgálata során szembetűnő protekcionista beszédmód az erdélyi sajátosságokat emelte ki, megőrzött és továbbépített egy regionális identitást, néha az nemzetivel szemben, máskor azt kiegészítve. Az egyes intézmények körüli diskurzusban – a kolozsvári színház, az Erdélyi Múzeum, a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság – megfigyelhető a Pestre összpontosuló kulturális élet decentralizálásának kísérlete. Folyamatosan érzékelhető a „kis haza” és „nagy haza” közötti feszültség, az elhatárolódás és a kettős kötődés.

A kánonból kikerült szövegek, szerzők, az irodalom és a sajtó kölcsönhatásának vizsgálata, a különböző intézmények működésének, önmeghatározásának elemzése felvethet olyan újszerű szempontokat, amelyekkel a „kis narratívákat”, a nemzeti mellett élő regionális képzeteket lehet felfedni. K. Papp munkásságában láthatóvá válik az irodalomban is érzékelhető regionális, lokális identitásképzeteket a régió láttatásának módja, a mikroperspektíva, a kis lépték használata által. Közéleti, publicisztikai és szépírói munkásságában jól követhető ezeknek a problémáknak az összetettsége. Lapjai szemléletével, publicisztikai írásaival arra törekedett, hogy a magyar nemzeti identitás mellett – néha ezzel szemben – megfogalmazzon egy – nem előzmények nélküli – sajátos erdélyi regionális identitást. A lapjaiban és szépirodalmi munkáinak egy részén ugyanakkor érzékelhető a kettős kötődés. K. Papp látható módon elmozdul a provincializmus veszélyével fenyegető regionalitástól és más léptékben kezd el gondolkodni és az időbeli keretek kitágításával jól látható a párhuzam a transzilvanizmussal, nemcsak a regionalitás megkonstruálásának stratégiáiban, hanem abban is, ahogy a második helikoni nemzedék szintén elkezdte feszegetni a transzilvanizmus kereteit és megpróbál elhatárolódni az ideológiájától, a komparatív elemzéssel időben visszafele is meg lehet fogalmazni és alá lehet támasztani hipotéziseket, és a 19. század végi erdélyi társadalom identitásának a sajtó médiuma által közvetített alakukása mellett körvonalazni lehet a transzilvanizmus előzményeit is.

Irodalomjegyzék

Balogh Gyöngyi–Zágoni Bálint (szerk.): *A kolozsvári filmgyártás képes története 1913-tól 1920-ig*. Filmtett Egyesület, Kolozsvár, 2009.

Gróf Bethleni Bethlen Kata *Életének maga által való leírása*. Stein János, Kolozsvár, 1881.

Burján Orsolya: *A kolozsvári magyar színház megnyitásának 50 éves jubileuma és intézményi környezete*. Szakdolgozat, Kolozsvár, 2011.

Charle, Christophe: *Intelectualii în Europa secolului al XIX-lea*. Institutul European, Iași, 2002.

Darvai Nagy Adrienne: A kolozsvári nemzeti színház. In: Kántor Lajos (főszerk.): *Kolozsvár magyar színháza*. Gloria, Kolozsvár, 1992.

Ferenczi Zoltán: *A kolozsvári színészet és színház története*. Magyar Polgár könyvnyomdája, Kolozsvár, 1897.

Fink, Erwin: Symbolic Representations of the Nation: Baden, Bavaria, and Saxony, c. 1860–80. In Cole, Laurence (ed.): *Different Paths to the Nation. Regional and National Identities in Central Europe and Italy, 1830–70*. Palgrave Macmillan, Basingstoke–New York, 2007.

Gergely András (szerk.): *Magyarország története a 19. században*. Osiris, Budapest, 2003.

Hegedűs Aliz: *A Kolozsvári Színház reprezentációja a helyi sajtóban. Mikrotörténelmi elemzés az 1880/1881-es színi évadra*. Szakdolgozat, Kolozsvár, 2011.

Hegedűs Sándor: Levél a szerkesztőhöz. *Hölgyfutár*, 1877/1.

Hiebl, Edward: German, Austrian or 'Salzburger'? National Identities in Salzburg c. 1830–70. In Cole, Laurence (ed.): *Different Paths to the Nation. Regional and National Identities in Central Europe and Italy, 1830–70*. Palgrave Macmillan, Basingstoke–New York, 2007.

K. Papp Miklós: *Absolon papa*. Nyomatott K. Papp Miklósnál, Kolozsvár, 1879a.

K. Papp Miklós: *A vádlottak padján*. Kiadja K. Papp Miklós, Kolozsvár, 1874a.

K. Papp Miklós: A rab asszony. *Magyar Polgár*, 1877d/230–253.

K. Papp Miklós: *Az élet színpadáról*. Nyomatott K. Papp Miklósnál, Kolozsvár, 1874b.

K. Papp Miklós: *Az ördög bibliája*. Nyomatott K. Papp Miklósnál, Kolozsvár, 1879b.

- K. Papp Miklós: *Caraffa és az eperjesi vértörvényszék*. Stein János, Kolozsvár, 1870.
- K. Papp Miklós: *Egy szép asszony története*. Stein János, Kolozsvár, 1866.
- K. Papp Miklós: *Régi képek a krónikákból*. Demjén László, Kolozsvár, 1864.
- Kántor Lajos: *Vallani és vállalni*. Kriterion, Bukarest, 1984.
- Mikó Imre (szerk.): *Erdélyi történelmi adatok I. Ev. Ref*, Főtanoda, Kolozsvár, 1855.
<http://mek.oszk.hu/06800/06860/pdf/erdely1.pdf> [2013. 04. 22.]
- Nagydiósi Gézáne: Magyarországi női lapok a XIX. század végéig. In: *Az OSZK évkönyve 1957*. OSZK, Budapest, 1958, 193–227.
<http://epa.oszk.hu/01400/01464/00001/pdf/193-229.pdf> [2013. 04. 20.]
- Nolte, Claire: Voluntary Associations and Nation-building in Nineteenth-century Prague. In: Cole, Laurence (ed.): *Different Paths to the Nation. Regional and National Identities in Central Europe and Italy, 1830–70*. Palgrave Macmillan, Basingstoke–New York, 2007.
- Pál Judit: *Unió vagy „unificáltatás”? Erdély uniója és a királyi biztos működése (1867–1872)*. Erdélyi Múzeum Egyesület, Erdélyi Tudományos Füzetek, Kolozsvár, 2010.
- Péter Edit: *K. Papp Miklós és Szinnyei József levelezése*. Kézirat, 2012.
- Péter Edit: *Mit írok? Miért írok? Hogyan írok? (kérdésfelvetések egy 19. századi sajtótörténeti kutatás kapcsán)* Kézirat, 2011.
- Péter Edit: *Kettős kötődés? Bródy Sándor kolozsvári évei és irodalomszemlélete*. ETDK dolgozat, 2009. http://etdk.adatbank.transindex.ro/pdf/mit_peter.pdf [2013. 04. 20.]
- Pomogáts Béla (szerk.): *Jelszó és mítosz*. Mentor, Marosvásárhely, 2003.
- Portik Gabriella: *Irodalmi regionalizmus? Gyarmathy Zsigmondné Hóry Etelka és az irodalmi új népiesség*. Szakdolgozat, Kolozsvár, 2011.
- Sonkoly Gábor: *Erdély városai a XVIII–XIX. században*. L'Harmattan, Budapest, 2001.
- Szabolcsi Miklós (főszerk.): *A magyar sajtó története*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. <http://mek.niif.hu/04700/04727/html/index.htm> [2013. 04. 20.]
- Szemlér Ferenc: *Jelszó és mítosz*. In: Pomogáts Béla (szerk.): *Jelszó és mítosz*. Mentor, Marosvásárhely, 2003.
- Székely György (főszerk.): *Magyar színházművészeti lexikon*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994. <http://mek.niif.hu/02100/02139/html/index.html> [2013. 04. 19.]

Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*, I–XIV. Hornyánszki Viktor Akadémiai Könyvkereskedése, Budapest, 1891–1914 <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm> [2012. 06. 17.]

T. Szabó Levente: A modern magyar szerzőség feltalálása és ideológiái a szerzői jog első magyar törvényjavaslatát övező eszmecserékben. *Helikon*, 2011/4, 570–591.

T. Szabó Levente: *A tér képei: tér, irodalom, társadalom*. KOMP-PRESS, Korunk, Kolozsvár, 2008.

Török Zsuzsa: *Petelei István és az irodalom sajtóközege*. Ráció, Budapest, 2011.

B. Wesselényi Miklós *hűtlenségi bűnpere*. Nyomatott K. Papp Miklósnál, Kolozsvár, 1876.